

Contribuții istorico-arheologice privind satul și mănăstirea Bogdana

Alexandru Artimon

Între localitățile, cu un vechi trecut istoric, de pe raza județului Bacău, se află și satul Bogdana.

Bogdana face parte din comuna Ștefan cel Mare, situată la 4 km sud-est de municipiul Onești.

Din punct de vedere geografic, această localitate este situată pe cursul mijlociu al pârâului Bogdana, afluent dreapta al râului Trotuș.

Prima mențiune documentară asupra satului Bogdana o avem într-un act emis de voievodul Ștefan cel Mare la 5 aprilie 1488, prin care dăruiește panului Duma, pârcălab, pentru dreapta lui slujbă, un sat unde a fost Fete, pe Bogdana și o siliște în același hotar, pe Trotuș¹. Tot din acest document deducem că aceste sate sunt mai vechi, încă din vremea domnitorului Alexandru cel Bun (1400-1432).

La 10 martie 1502 într-un alt document dat de Ștefan cel Mare se menționează din nou satul, de data aceasta, sub denumirea de **Bogdana**².

Din documentele emise reiese vechimea și importanța acestui vechi sat românesc aflat în Valea Trotușului. La început el făcea parte din domeniul domnesc, ce era dăruit de voievozi unor slujitori devotați.

Bogdan Voievod (1568-1572) va dăruia satul Bogdana mănăstirii Berzunți, iar Petru Voievod va întări ulterior acest sat mănăstirii mai sus menționate³.

În secolul al XVII-lea acest sat va fi donat de voievozi fie mănăstirii Berzunți (ulterior M-rii Bogdana), fie unor slujitori domnești⁴. La 5 august 1670

1 D.R.H., A, III, p.65-66

2 *Ibidem*, p. 484

3 D.I.R., veacul XVI, vol. III, A, Moldova, nr. 498, p.400-402

4 *Ibidem*, veacul XVII, A, Moldova, nr. I, p. 1; vol. II, p. 222, nr. 294; CDM, vol.III, p. 114, nr.449; p. 178, nr. 778; p. 207, nr. 922

Solomon Bîrlădeanu, mare logofăt, își împarte averea lăsând mănăstirii pe care o construiește satul Bogdana⁵.

Din analiza documentelor păstrate se poate deduce importanța acestui sat ce avea curți, mori și heleștee.

O atentă cercetare istorică ne-a prilejuit constatarea faptului că vatra veche a satului nu se află pe locul ei de astăzi. Într-adevăr, în urma unor ample cercetări arheologice efectuate în zona satelor Gutinaș și Rădeana⁶, cât și a studierii toponomiei locale, am ajuns la concluzia că vatra veche a satului Bogdana se află la locul numit "La Siliște".

Teritoriul stațiunii arheologice este plasat în regiunea sud-estică a Carpaților Orientali, regiune cu un relief colinar coborât ce formează depresiunea subcarpatică cunoscută sub denumirea de depresiunea Cașin.

Locul unde s-au întreprins aceste cercetări, numit de localnici "La Siliște" se află situat pe versantul drept, terasat al Troțușului, în partea stângă a pârâului Rădeana (numit de localnici Gutinaș). Pârâul Rădeana izvorăște de sub dealul Bogdana (427,3m) și traversează mai întâi zona piemontană de la poalele acestuia, iar apoi terasele Troțușului și se varsă la circa 3 km nord de centrul stațiunii în râul Troțuș. Terasa medie este fragmentată pe versantul stâng al pârâului Rădeana de un torent. În versantul drept al acestuia se găsește așezarea medievală sătească. Pe podul terasei, la aproximativ 70 m altitudine relativă (față de fundul Văii Troțușului) se află în stânga torentului amintit următoarele fundații ale unor construcții medievale: biserică, clopotniță și zidurile unor construcții de caracter civil (fig. 1). La 200 m sud-vest față de aceste construcții se află așezarea medievală sătească, azi dispărută (fig. 1/C).

Din punct de vedere geografic așezarea medievală este situată față de localitatea Rădeana, în vest, la aproximativ 1000 m, iar față de satul Gutinaș este așezată în nord la o distanță de circa 800 m.

În această zonă au fost întreprinse cercetări arheologice care s-au soldat cu descoperirea unei așezări și pe baza datelor obținute s-a ajuns la concluzia că este vatra veche a satului Bogdana.

Primele investigații arheologice au început în toamna anului 1971 și au continuat între anii 1972-1978 prin trasarea mai multor secțiuni și casete care au

5 CDM, vol.III, p.418, nr. 1981; vezi evoluția documentară a satului și mănăstirii Bogdana la Corneliu Stoica, *Dicționarul istoric al localităților troțușene*, Onești, Editura Aristarc, 1997, p.40-45

6 Al. Artimon și C. Eminovici, *Cercetări arheologice în așezarea medievală din comuna Ștefan cel Mare (jud. Bacău)*, în *Carpica*, X, p. 271-302; Al. Artimon, *Un tezaur monetar de aur din secolele XVI-XVII descoperit în comuna Ștefan cel Mare (jud Bacău)*, în *Carpica*, X, p. 215-228

determinat descoperirea fundațiilor unor construcții medievale, cât și a unui întins cimitir din această perioadă istorică (fig. 2) ⁷.

Observațiile efectuate asupra stratigrafiei locului pe care l-au cuprins cercetările a dovedit existența în această zonă a unor urme de locuire din mai multe epoci istorice. Cele mai vechi urme de locuire surprinse în perimetrul cercetat aparțin epocii neolitice (cultura Cucuteni). În zona supusă cercetării au fost descoperite și fragmente ceramice care aparțin epocii bronzului (cultura Noua). Urmează un nivel de locuire ce aparține hallstattului târziu (secolele VI-V î.H.), dar mult mai numeroase sunt fragmentele ceramice găsite și care aparțin secolelor II-III d.H.

Deși nu a fost surprins un nivel clar de locuire din secolele III-IV, trebuie să arătăm că s-au depistat câteva fragmente ceramice din această vreme, lucrate la roată din pastă cenușie caracteristice culturii Sîntana dre Mureș, cât și o fibulă datată în secolele III-IV. Mult mai clar este reprezentat nivelul de locuire aparținând epocii formării poporului român (secolele V-VII). Din această perioadă istorică au fost depistate câteva locuințe-pietrar, în umplutura cărora s-au descoperit fragmente ceramice, cât și un interesant tipar pentru turnat obiecte de podoabă din secolele V-VII⁸.

Ceea ce ne interesează în mod deosebit este nivelul de locuire din epoca medievală și care a fost surprins în întreaga suprafață cercetată. Menționăm că au fost identificate două nivele de locuire din epoca feudală. Primul nivel de locuire aparține unei așezări din secolele XIV-XV. Cu acest prilej s-a descoperit o locuință din care s-au scos la iveală numeroase fragmente ceramice, din care s-a reconstituit și un vas (de tipul castron), de formă tronconică cu gura larg deschisă (evazată), buza teșită. La exterior vasul este decorat cu creștături sub forma unor alveole. Tipul acesta de vas aparține secolului al XIV-lea. Celelalte fragmente ceramice provin de la vase-borcan lucrate la roată, din pastă cărămizie ce au buza răsfrântă mult spre exterior și cu marginea rotunjită, decorate la exterior cu o linie în val; altele provin de la vase ce au buza trasă în afară, teșită la exterior și decorate pe umărul vasului cu linii orizontale. Ceramica de acest tip își găsește analogii în descoperirile efectuate în Moldova și datate în secolele XIV-XV⁹.

Considerăm că aceste vestigii din secolele XIV-XV provin de la așezarea sătească din această perioadă și care se întindea pe o suprafață mai mare de teren.

7 Al. Artimon și C. Eminovici, *op. cit.*, p.271

8 O descriere mai completă asupra acestor nivele de locuire vezi la Al. Artimon și C. Eminovici, *op.cit.*, p. 272-274; de asemenea, pentru epoca secolelor VI-VII vezi Ioan Mitrea, Constantin Eminovici, Vasile Momanu, *Așezarea din secolele VI-VII de la Ștefan cel Mare, jud. Bacău, în Carpica*, XVIII-XIX, p. 215-249

9 Elena Busuioc, *Ceramică de uz comun nesmălțuită din Moldova (Secolul al XIV-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, 1975, p.48-49

Cu timpul locul respectiv a fost amenajat prin ridicarea unui complex de clădiri aparținând unei curți boierești. Într-adevăr, cercetările întreprinse s-au soldat cu identificarea în această zonă a unei biserici, a unui turn clopotniță, a unei construcții civile, cât și a unui întins cimitir din secolele XVI-XVII.

Ca urmare a săpăturilor întreprinse în anii 1971-1973, 1974-1978 aceste obiective au fost în mare parte cercetate. Cu acest prilej s-au clarificat etapele mari de funcționare ale acestor monumente cât și evoluția în timp a cimitirului descoperit în această zonă.

În primul rând s-a urmărit cercetarea sistematică a bisericii descoperită în această zonă prin trasarea mai multor secțiuni și casete (fig. 2). De la acest edificiu nu s-au mai păstrat decât fundațiile, în unele sectoare cum este o parte din zidul despărțitor dintre naos și pronaos și o mică porțiune din zidul sudic au fost demantelate.

Din observațiile efectuate a reieșit că pe locul unde s-a ridicat biserica n-a mai fost nici o construcție mai veche din momentul săpării șanțurilor de fundație a acestui monument. În acest sens situația stratigrafică este deosebit de concludentă și de asemenea nici un mormânt din cele dezvelite în jurul bisericii nu a fost tăiat de temeliile acestei construcții.

Cercetările întreprinse la biserică au contribuit la obținerea de date valoroase privind planul monumentului, datarea și demantelarea lui. Din analiza datelor obținute a reieșit că într-o primă perioadă, biserica era construită din altar, naos și pronaos. Din cele observate reiese că biserica face parte din tipul de monumente de plan dreptunghiular cu absida altarului poligonală și pronaosul de asemenea poligonal. Ea prezintă apropiate analogii cu alte monumente dintr-o perioadă mai timpurie sau târzie ca Bălinești¹⁰, Dragomirna¹¹, Buhalnița¹², Suceava¹³. Biserica are un diametru longitudinal de 15,60 m și diametrul lateral de 6,40 m. Altarul bisericii are o lungime interioară de circa 2,20 m și fiind despărțit de naos printr-un zid gros de 0,80 m. Naosul este dreptunghiular și are lungimea interioară de 5,40 m, iar lățimea de 4,60 m, fiind despărțit de pronaos printr-un zid cu o grosime de 0,30 m. Pronaosul de formă poligonală are latura de vest cu trei laturi în exterior și interior și o lungime interioară de 4,90 m și o lățime de 4,50 m (fig. 2).

Întreaga fundație a bisericii a fost făcută din bolovani de râu de dimensiuni mici, mijlocii și mari, pe alocuri și sigă, prinși cu un mortar alcătuit din var, nisip

¹⁰ Gh. Balș, **Bisericile lui Ștefan cel Mare**, București, 1926, p. 133, fig. 197

¹¹ Idem, **Bisericile moldovenesti din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea**, București, 1933, p. 14-26, fig. 23

¹² **Ibidem.**, p. 105-106, fig. 151

¹³ **Ibidem.**, p. 149-151, fig. 217

și cărbone. Grosimea zidurilor fundației bisericii oscilează între 0,60-0,80 m, iar adâncimea lor variază între 0,55-0,75 m. La o dată ulterioară s-a adosat monumentului un pridvor format dintr-o încăpere în lungime de 4,60 m și de 3,60m lățime, situat în partea de sud, în apropierea pronaosului (fig. 2). Din observațiile întreprinse a reieșit că era un pridvor din lemn. De asemenea, s-a constatat că în zona în care se afla acest pridvor, ridicat mai târziu, s-au dezvelit două morminte, din care la unul s-a găsit o monedă emisă de Wladislav Jagello (1490-1516) și care datează de la începutul secolului al XVI-lea.

Cercetările întreprinse în această zonă coroborate cu studierea fragmentelor ceramice și a mormintelor ne-a dus la concluzia că pridvorul bisericii a fost construit la începutul secolului al XVII-lea. De altfel, la data când s-a ridicat pridvorul în zona aceasta erau câteva morminte care au fost deranjate de lucrările necesare pentru amenajarea acestuia.

Referitor la vremea când a fost ridicată această biserică se poate preciza că în concordanță cu situația stratigrafică și materialele obținute (ceramică și monede) monumentul a fost ridicat la începutul secolului al XVI-lea. De asemenea, din datele obținute a reieșit că biserica a fost distrusă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În sprijinul acestei ipoteze, în afara altor situații observate pe parcursul cercetării, menționăm găsirea unor monede emise de Gustav Adolf (1611-1632) și de Cristina pentru orașul Riga la anul 1644.

În apropierea bisericii, la circa 3 m față de zidul vestic al ei, s-au descoperit fundațiile unui turn clopotniță. Turnul-clopotniță apare în plan ca un pătrat cu laturile interioare de 3,20 x 3,10 m. Temeliile turnului clopotniță au fost executate din piatră de râu legată cu mortar format din var, nisip și cărbone. În legătură cu tehnica de execuție s-a observat că fundațiile turnului au fost executate mult mai superficial decât zidurile bisericii. S-a observat că șanțul de fundație nu respectă un anumit traseu, că adâncimea temeliilor este mică de la 0,40 m la 0,50 m, la fel ca și grosimea zidurilor ce oscilează între 0,70 – 0,90 m. Există multe goluri în umplerea cu pietre și mortar a șanțului de fundație. De asemenea, se observă în partea de sud-est a turnului o lărgire a șanțului de fundație, printr-o completare a acestuia în lungime de 1,90 m și o lățime de 0,75 m, umplută cu piatră de râu legată cu mortar (fig. 2).

Menționăm că temeliile turnului clopotniță nu distrug nici un mormânt ceea ce ne dovedește că această construcție a fost ridicată la scurt timp după construirea bisericii. În zona în care s-a ridicat turnul a fost surprinsă aceeași dungă de arsură, observată și la biserică și care provine de la incendierea construcției care a avut loc în a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

O altă observație demnă de relevat e faptul că imediat după construirea bisericii și turnului clopotniță, în jurul lor a început să se formeze un cimitir. Cu

acest prilej s-au dezvelit un număr de 86 morminte. În interiorul bisericii nu s-a descoperit nici un mormânt, în afară de cele două morminte (M59 și M60) găsite în pridvorul adosat la începutul veacului al XVII-lea (fig. 2).

De asemenea, nici unul din mormintele dezvelite în jurul bisericii și turnului clopotniță nu a fost tăiat de zidurile acestor construcții ceea ce ne dovedește că mormintele sunt contemporane sau mai noi decât biserica și clopotnița.

Studierea mormintelor dezvelite aici a dus la o serie de observații asupra felului de înmormântare, a ritului și obiectelor de inventar găsite în aceste morminte.

Înhumația s-a făcut la unele morminte în groapă simplă, iar la altele în sicrie. Adâncimea la care se aflau scheletele față de nivelul actual de călcare variază între 1,20-0,70 m, la mormintele de adulți fiind mai mare ca la cele de copii.

Ritul de înmormântare era cel creștin, înhumații fiind orientați cu capul la vest și picioarele la est. Orientarea nu respectă totuși în mod riguros direcția vest-est, între morminte existând diferențe de orientare cu tendința de a se abate spre V.SV., respectiv E.NE. (M14, M17, M20, M25, M63, M65, M66,). S-au constatat și unele variațiuni mici de orientare spre sud-est sau sud-vest (M23, M30, M18, M24,). Un singur mormânt (M41) are o orientare mai curioasă și inexplicabilă (picioarele la S.SE., iar capul la N.NV.).

Un alt detaliu, ce deosebește între ele mormintele, este poziția brațelor. Sub acest aspect, au apărut schelete cu ambele brațe încrucișate pe piept sau abdomen, altele având un braț paralel cu corpul, iar al doilea îndoit pe piept sau pe regiunea abdomenului; cât și schelete ce au un braț îndoit pe piept, iar al doilea pe regiunea abdomenului, și altele cu ambele brațe îndoite pe piept.

Întrucât la unele morminte am găsit urme de lemn și cuie de la sicrie, considerăm că poziția brațelor s-a putut modifica și ulterior momentului îngropării. Probabil că cel puțin o parte din deosebiri enumerate se datoresc deplasării membrelor superioare în timpul tasării pământului. Menționăm că din punct de vedere al poziției brațelor nu am putut surprinde diferențe de datare între mormintele mai vechi sau cele mai noi.

Cimitirul din jurul bisericii și turnul clopotniță descoperit aici cuprinde atât schelete de adulți (bărbați și femei), cât și de copii și prezintă analogii cu necropolele medievale de la Suceava¹⁴, Țînganu¹⁵, Retevoești¹⁶, etc.

14 Vezi *SCIV*, IV, 1-2, 1953, p. 357; *Materiale*, V, p.610; Al Artimon, *Studii și materiale. Istorie*, III, Suceava, 1973, p.138-143

15 Panait I. Panait, Mioara Turcu, Iulia Constantinescu, Paul I. Cernovodeanu, **Complexul medieval Țînganu (Cercetări arheologice, numismatice și istorice)**, cap. Necropola feudală de Mioara Turcu, în *CAB*, vol. II, București, 1965, p.264-270

16 Vezi *Materiale*, VI, p. 711-712

Inventarul mormintelor poate fi considerat în general modest, atât din punct de vedere al numărului de obiecte găsite, cât și din punct de vedere al calității și valorii artistice a obiectelor. Inventarul constă în monede și câteva obiecte de podoabă.

Din totalul celor 86 de morminte cercetate, numai la 49 din ele s-au găsit monede. Cu toate acestea considerăm că monedele găsite la morminte (majoritatea au fost găsite în mâna stângă a celui înhumat) ne ajută la datarea necropolei și a monumentelor respective (biserică și clopotniță). Referitor la aceste monede menționăm că unele sunt perforate, altele neperforate (majoritatea în stare fragmentară și mult șterse și uzate) și că la unele morminte s-au găsit câte două sau trei monede din emisiuni diferite. Astfel, la mormântul 45 s-au descoperit două monede, una emisă de Maximilian II la anul 1570 și alta emisă de Rudolf II la 1602. La M52 s-au găsit trei monede: una emisă de Ferdinand I (1527-1564), celelalte două emise de Rudolf II (1576-1608). Ultimul mormânt în care s-au găsit două monede este M61; una emisă de Ferdinand I (1527-1564) și alta emisă de Gustav Adolf (1611-1632).

S-a constatat încă o dată că pentru datarea acestor morminte trebuie să avem în vedere și prezența în gropile lor a fragmentelor ceramice sau anumite situații stratigrafice, întrucât în această vreme monedele circulau pe o perioadă întinsă de timp.

Dacă încercăm să analizăm situația monedelor descoperite la morminte constatăm următoarele: la mormântul 44 s-a găsit o monedă emisă de Matei Corvin în perioada 1489-1490 pentru Ungaria și care este perforată. Mormintele M1 și M60 aveau monede emise de Wladislav II Jagello (1490-1516). Un număr de 13 monede sunt emisiuni de la Ferdinand I (1527-1564) pentru Ungaria și au fost descoperite la mormintele 5, 14, 36, 38, 42, 43, 47, 52, 56, 61, 78 și 80 (dintre acestea numai 4 sunt neperformate – M14, M38, M47 și M56).

Menționăm descoperirea la mormintele 3, 26, 28, 34, 39, 45, 48, 50, 53, 74, 83 a 11 denari emiși de Maximilian II (1564-1576) pentru Ungaria (din care monedele de la M26, M28 și M50 sunt neperforate). Mult mai numeroase sunt emisiunile monetare de la Rudolf al II-lea (1576-1608), în număr de 16 denari găsiți la mormintele 2, 10, 13, 24, 32, 33, 40, 41, 45, 52 (2 buc), 57, 65, 72, 79 și 82 (din care 3 sunt monede neperforate și provin de la mormintele 41, 57 și 72). Celelalte monede găsite la morminte sunt emisiuni de la Matei II (1608-1619)-M19; Gustav Adolf (1611-1632)-M30, M61; Gabriel Bethlen (1613-1620)-M22, M83; Sigismund III (1587-1632)-M77 și de la Ferdinand III (1637-1657)-M21 și M27.¹⁷

¹⁷ Al. Artimon și C. Eminovici, *op. cit.*, p.281

Obiectele de podoabă găsite la morminte sunt extrem de puține și modeste din punct de vedere al valorii artistice. Într-un singur mormânt (M10) s-au găsit 25 nasturi lucrați din metal, de formă globulară cu fundul ușor turtit și cu o mică ureche de prins în partea superioară, asemănători cu cei descoperiți la Suceava¹⁸. Datarea lor nu constituie o problemă întrucât au fost găsiți împreună cu o monedă emisă de Rudolf II la anul 1589.

La mormântul 47, datat cu o monedă neperforată emisă de Ferdinand I, pentru Ungaria, la anul 1549 s-a găsit un cercl înțreg și un fragment de cercl. Cerclul este lucrat dint-o sârmă subțire din bronz îndoită sub formă de cerc cu două urechiușe, având la bază fixate 6 mărgel, din care una este mai mare. Menționăm găsirea unor copci și fluturași la mormintele 53 și 57.

O semnificație deosebită o prezintă găsirea în morminte într-o stare foarte precară de conservare a unor urme reduse din materialul de îmbrăcăminte. De multe ori sunt numai fire subțiri de mătase sau alte resturi de la îmbrăcăminte, printre care amintim găsirea unor nasturi lucrați din aceste fire și a unui colan la mormintele 52 și 57.

Inventarul descoperit în morminte, foarte modest de altfel, ne ajută să stabilim că populația din această zonă era formată din oameni săraci. Cu excepția câtorva morminte în care s-au găsit obiecte de podoabă (M10, M17, M52, M53 și M57) și care au fost enunțate mai sus, în celelalte morminte nu s-au găsit podoabe.

Analiza judicioasă a acestui inventar numismatic găsit în aceste morminte, coroborat cu celelalte materiale și cu situația stratigrafică, ne-a permis să observăm că cimitirul începe să se formeze și să funcționeze în secolul al XVI-lea și să dureze până în secolul al XVII-lea. Perioada scurtă de funcționare a acestui cimitir (cca. 100 ani) este dovedită și de faptul că nu constatăm înhumări pe același loc (cu foarte rare excepții), probabil că la data când se efectuau înmormântările se cunoștea exact locul mormintelor existente în acest cimitir.

De la mijlocul veacului al XVII-lea, către a doua jumătate a lui, cimitirul își încetează existența. Cel mai nou mormânt a fost descoperit în secțiunea II (M27), la care s-a găsit o monedă neperforată, emisă pentru Ungaria de Ferdinand III la anul 1641.

În apropierea bisericii și turnului clopotniță la cca. 30 m sud-vest s-au descoperit fundațiile unei construcții aparținând unei curți boierești¹⁹.

¹⁸ Al. Artimon, *op. cit.*, p.141, fig. 2/1

¹⁹ Nu s-au făcut cercetări sistematice la această construcție din cauza existenței pe acest loc a unui stâlp electric de înaltă tensiune

Continuarea cercetărilor în această zonă între anii 1975-1979 s-au soldat cu dezvelirea parțială a unei clădiri de piatră din secolele XVI-XVII. Observațiile efectuate cu acest prilej, coroborate cu cercetările întreprinse în această zonă în anii 1971-1974 ne-au oferit posibilitatea să constatăm că această clădire făcea parte dintr-un complex de construcții aparținând unei curți boierești.

O valoare deosebită o prezintă materialul arheologic scos la iveală cu prilejul cercetărilor întreprinse în interiorul acestei construcții și care este format din ceramică de uz casnic smălțuită și nesmălțuită, provenind de la vase de diferite tipuri, ceramică ornamentală (cahle smălțuite și nesmălțuite cu reprezentări florale, geometrice, heraldice și zoomorfe) și monede.

Din analiza situației stratigrafice, a materialului arheologic a reieșit că această clădire a fost construită în secolul al XVI-lea și a dăinuit până în secolul al XVII-lea. În sprijinul acestei ipoteze ne-am bazat pe faptul că pe nivelul de construcție s-au găsit fragmente ceramice caracteristice pentru secolul XVI. De asemenea, la baza pământului de umplutură ce provenea de la dărâmarea construcției s-au găsit monede emise în veacul al XVII-lea de regii polonezi Sigismund al III-lea și Ioan Cazimir și care fixează un termen **postquem** pentru epoca în care s-a produs demolarea acestei clădiri.

Printre descoperirile de valoare excepțională efectuate aici, menționăm un valoros tezaur format din 42 monede de aur²⁰. Monedele s-au găsit la baza construcției, pe podeaua ei, fiind acoperite cu moloz, piatră, cărămidă și mortar (fig. 3).

Cele 42 de monede, în greutate totală de 146 grame și cu un titlu al aurului de 983% sunt ducați venețieni de aur (țechini numiți de la 1535) emiși de dogii venețieni din veacurile XVI-XVII.

Din studierea tezaurului reiese că sunt emisiuni de la Lorenzo Priuli (1556-1559), 2 exemplare; Gerolamo Priuli (1559-1567), 1 exemplar; Alois Mocenigo I (1570-1577) – 4 exemplare; Sebastiano Venier (1577-1578) -1 exemplar; Nicolo du Ponte (1578-1585)- 3 exemplare; Pascalo Cigogna (1585-1595)-9 exemplare; Marino Grimani (1595-1606)-13 exemplare; Leonardo Donato (1606-1612)-2 exemplare; Giovanni Bembo(1615-1618)- 1 exemplar; Antonio Priuli (1618-1623)- 2 exemplare; Francesco Erizzo (1631-1646)-5 exemplare (fig.3, fig.4, fig.5, fig.6, fig.7, fig.8).

Monedele au pe avers legenda emitentului iar în centru dogele îngenunchiat spre stânga, primind drapelul de la Sf. Marcu, în picioare, nimbato. Pe revers legenda denumirii ducatului, iar în centru Isus Hristos, nimbato în

²⁰ Vezi pentru aceasta Al. Artimon, **Un tezaur monetar de aur din secolele XVI-XVII descoperit în comuna Ștefan cel Mare (jud. Bacău)**, în *Carpica*, XII, 1980, p. 215-228

picioare, într-o aureolă eliptică în interiorul căreia sunt în dreapta și în stânga stele (fig. 5 – 8). Din analiza acestui tezaur, reiese că cea mai veche monedă a fost emisă de dogele venețian Lorenzo Priuli, între anii 1556-1559 și cea mai nouă monedă a fost emisă de Francesco Erizzo între anii 1631-1646.

Ducații venețieni de aur a avut o circulație intensă în țările române. Menționăm faptul că datorită calității sale excepționale – aur 24 carate, greutate constantă de 3,55 g, ducatul venețian a rămas moneda forte a întregului bazin răsăritean al Mării Mediterane și în Levant vreme de câteva veacuri. De la 1535 ducatul venețian apare sub denumirea de țechin și a pătruns în Moldova și Țara Românească pe drumurile de comerț cu Orientul, iar în Transilvania din Europa Centrală²¹.

În Moldova, ducatul venețian apare în documente sub denumirea de zlot tătarăsc, iar până la 1625, satele și bunurile funciare se vindeau numai în schimbul unor sume plătite în zloți tătarăști, denumire datorată provenienței lor, întrucât erau aduși aici de către negustorii care veneu din hanatul Hoardei de Aur.

Descoperirea acestui tezaur de aur, în vatra veche a satului Bogdana, aruncă o lumină nouă asupra circulației intense a acestei monede în țara noastră. El atestă legăturile comerciale existente în această vreme între Moldova și țările europene.

În secolul XVI-XVII Moldova întreținea relații comerciale și cu Veneția, exportând acolo vite, piei de animale, ceară și aducând stofe scumpe, mătăsuri și alte obiecte de lux. Din documentele vremii reiese activitatea înfloritoare pe care Moldova o întreținea cu Veneția. Într-un document din 1559 se relatează că Veneția își procura din Moldova 15-20.000 boi²².

La 1584 un negustor moldovean a trimis în Veneția un vas încărcat cu 12.000 piei de animale, ceară, lână și alte mărfuri, care urmau să fie vândute acolo, iar în schimb trebuia să cumpere mărfuri italienești necesare curții domnești²³.

Comerțul cu Veneția continuă și în secolul al XVII-lea. La începutul acestui veac italianul Paul Minio propune cumpărarea de ceai în Moldova pentru nevoile Veneției²⁴.

O problemă importantă este și aceea a calculării valorii tezaurului descris mai sus. Valoarea monedelor din tezaur calculate după raportul 1 ducat = 200 aspri ar reprezenta o sumă destul de însemnată pentru acea vreme. După acest

21 Octavian Iliescu, *Moneda în România*, București, 1970, p. 48

22 Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului XVII*, în *SM/M*, IV, 1960, p.279

23 *Ibidem*, p.280

24 *Ibidem*.

calcul ar rezulta că valoarea totală a tezaurului nostru în aspri s-ar ridica la suma de 8400 aspri. Studiarea unor documente privind unele vânzări de bunuri sau tranzacții comerciale ce au loc în veacul al XVII-lea ne permite să ne facem o idee despre ceea ce se putea cumpăra cu această sumă. În această vreme o oaie valora 200 aspri, un cal 1995 aspri, un obroc de grâu valora 90 aspri, iar un poloboc de miere valora, în anul 1667, 10 galbeni (2000 aspri). Prețul unui porc varia între 266-399 aspri²⁵. Din exemplele de mai sus ne putem face o imagine asupra valorii tezaurului.

Cercetările arheologice au dovedit că tezaurul aparținea unui boier. De altfel construcția în cauză făcea parte dintr-un complex aparținând unei curți boierești.

Din analiza unor documente rezultă că în veacul al XVII-lea stăpâna aceste pământuri logofătul Moldovei Ștefan Dumitrașcu, tatăl domnitorului Gheorghe Ștefan. De altfel, în apropierea locului cercetat de noi (la cca, 1000 m spre vest) se află ctitoria acestui logofăt, biserica Rădeana ridicată la anul 1628.

În stadiul actual al cercetărilor rezultă că în zona în care s-au efectuat cercetările arheologice se află vatra veche a satului Bgdana.

În afara acestor construcții situate pe podul terasei și care aparțineau unei curți boierești, în imediata apropiere se află satul, cu casele țăranilor și din care până în prezent au fost depistate un număr de 20 locuințe.

În sprijinul ipotezei noastre privind identificarea acestei așezări cu vatra veche a satului Bogdana vine și toponimia. În discuțiile avute cu unii locuitori în vârstă, dintr-un sat apropiat de la Gutinaș, ni se relevă că adeseori ei merg în această zonă la munca câmpului **“în vale la Bogdana”**.

Existența unor numeroase construcții, unele în parte cercetate, altele depistate, ne relevă că ne aflăm în vatra veche a satului Bogdana, menționat deseori în documente cu curți, mori și heleștee. Tot din analiza datelor arheologice reiese clar că această așezare a fost părăsită în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Într-adevăr, cercetările arheologice au dovedit că aceste construcții dezvelite în zona cercetată (biserica, clopotnița, construcții aparținând unei curți boierești, locuințe) au fost incendiate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Toate materialele descoperite (ceramică, obiecte de fier și în mod special monede) ne dovedesc cu certitudine acest lucru. Într-adevăr, cele mai noi emisuni monetare datează din anii 1641, 1644, 1646²⁶.

25 Idem, **Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea** în *Studii*, I, 21, 1968, p.32

26 Vezi Al. Artimon și C. Eminovici, **op. cit.**, în *Carpica*, X, p.286-289; Al Artimon, **op.cit.**, în *Carpica*, XII, p. 215-228

Cauzele părăsirii acestei așezări sunt determinate de dese incursiuni de armate străine ce au loc în Moldova acestor vremuri, de rivalitățile dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan și de care au avut de suferit și așezările satești de pe Valea Troțușului. În zonă au trecut și staționat armate ungurești (1637), turcești (1659), tătarăști (1659), polone (1686).

În toamna anului 1637 oștile ungurești conduse de Janos Kemeny, după ce au ajuns la Tg. Troțuș s-au retras spre Transilvania “spre marea pagubă a satelor dimprejur”²⁷. În decembrie 1659 o armată turco-tătară pătrunde în Transilvania prin pasul Ghimeșului, jefuind satele și luând prăzile. La întoarcere a urmat același traseu de-a lungul Văii Troțușului²⁸. În 1686 au loc incursiunile unor detașamente de soldați polonezi care ajung până la Tg. Troțuș, jefuind și omorând mai mulți oameni²⁹.

În fața acestei situații locuitorii se retrag, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, într-o zonă naturală mai ferită, întemeind noua vatră a satului Bogdana, unde se află și astăzi.

În zona respectivă, la locul “Secătură”, marele logofăt Solomon Bîrlădeanu, zidește înainte de 1670, așa cum menționează și documentul din 5 august 1670, Mănăstirea Bogdana. În acest document se arată că Solomon Bîrlădeanu, mare logofăt, își împarte averea, lăsând mănăstirii pe care a început să o construiască, pe locul numit Secătura, mai multe proprietăți, printre care satul Bogdana cu vecini și curți³⁰.

Biserica mănăstirii Bogdana de plan treflat are proporții elegante și plăcute la ochi, naosul este separat de pronaos printr-un perete susținut de doi stâlpi octogonali. Diametrul turlei naosului peste cele patru arcuri piezișe obișnuite moldovenești se mai reduce prin opt mici arcuri, astfel precum se vede la mai multe biserici, încă de la sfârșitul veacului al XVI-lea (Galata, Trei Ierarhi).

Deasupra pridvorului boltit în semicilindru (berceau) se găsește o cămară boltită la fel, unde se ajunge printr-o scară pornind din naos. Fațada simplă este împodobită de un brâu simplu la înălțimea nașterii bolților. Deasupra, sub streșină, vin ocnițe cam lungărețe. Ferestrele lungite și rotunjite la partea lor superioară arată încă chenare cu o ușoară acoladă iar cele de la pridvor sunt dreptunghiulare. Ușa de la intrare este în arc frânt. În 1940 a suferit puternice stricăciuni din cauza cutremului și se pare că turla a fost refăcută în afara celor două baze vechi, cea pătrată și cea octogonală, care sunt ridicate de la început³¹.

27 Miron Costin, **Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace**, București, 1944, p. 106

28 **Călători străini**, VI, p. 463

29 Ion Neculce, **Opere**, 1982, p. 311

30 **CDM**, vol. III, p. 418, nr. 1981

31 Gh. Balș, **Bisericile moldovenești din veacurile al XVI-lea și al XVII-lea**, București, 1933, p. 199

Ctitorul mănăstirii Bogdana, mort în anul 1680, este înmormântat în biserică într-o nișă împodobită din zidul de miazăzi al pronaosului, iar piatra de mormânt are următoarea inscripție: ” Aici zace evlaviosul ctitor al acestui Sfânt lăcaș, milostivirea sa Solomon Bîrlădeanu, mare logofăt. A răposat în zilele evlaviosului Ioan Antonie Voievod în anul 7188 de la facerea lumii, iar de la întrupare 1680, luna martie”.

În biserica mănăstirii mai sunt două morminte, dintre care unul este al căpitanului Matei Lepădatu sub o lespede mare de piatră pe care e scris în cuvinte grecești următoarea inscripție: ” Aici zace robul lui Dumnezeu Matei căpitanul supranumit Lepădatu din Ungaro-Vlahia, ucis de tâlhari la 23 aprilie 1684”.

Un alt mormânt lângă ușa bisericii, cu piatră de marmoră este al logofătului Ioan Cantacuzino. Epitaful este scris în versuri românești cu cerdac și glăsuiește astfel:

“Sub această piatră zace de tânăr foarte
Pe carele m-a surpat nefățarnica moarte
Eu ce mă numesc Ioan Cantacuzino în tânărul meu stat
Al doilea logofăt al Țării Moldovei Sfat
Las acum mîngiere după lacrimi obidite
Domniilor voastre, fraților după traiuri necăjite
Nu mă uitați din dragoste și dintr-a milei dare
Vasile Paharnice, că-mi ești frate mai mare
Fie-ți milă, Ilie, fratele meu iubit
De săracii mei că s-a osîndit
Și ție Marie soția mea iubită
Cari din mila Domnului mi-ai fost rînduită
Eu de tine despățindu-mă iată că mă duc
De viață vecinică de acum să mă apuc
Iar Domnului Hristos carele m-a primit
Cu milă în locul meu, ți s-a jurat
Și vă aștept, fraților, iar să ne vedem
Să laudăm și noi pre Sfînta Troiță
O dumnezeire întreită și într-una ființă
De 28 ani a fost cînd s-a pristăvit 1693”

În 1755 s-au întreprins lucrări de refacere a mănăstirii Bogdana de către Ioanichie, episcopul Romanului³². Lucrări de întreținere și refacere au fost întreprinse la Mănăstirea Bogdana și în anii 1818, 1889, 1936.

Între anii 1979-1988 au fost întreprinse de asemenea mari lucrări de întreținere, refacerea unor construcții în perioada când în fruntea episcopiei

Romanului și Hușilor se află prea sfințitul Eftimie. Aici s-a organizat și un muzeu deosebit de valoros cuprinzând obiecte de cult de mare valoare istorică, cărți vechi adunate de pe tot cuprinsul județului Bacău.

În prezent mănăstirea Bogdana se află în plenitudinea ei de altădată, fiind complet restaurată și în care o contribuție deosebită a adus Arhimandritul Isaia Tugurlan³³.

Les contributions historico-archéologiques sur le village et le monastère Bogdana

Résumé

Dans cette étude l'auteur présente l'histoire d'un vieux village roumain, Bogdana, qui est situé sur la vallée du Trotuș; ce village a été attesté documentaire dans le XV-e siècle.

Après une succincte histoire du village en documents, l'auteur se réfère aux recherches archéologiques qu'elles se passent sur le territoire de la commune Ștefan cel Mare (dép. de Bacău), dans le voisinage des villages Gutinaș et Rădeana.

Conformément aux sources archéologiques, aux documents écrits et à la toponymie, l'auteur démontre que le vieux centre du village se trouve dans la zone du recherche archéologique, à la place "La Siliște" sur le territoire actuel de commune Ștefan cel Mare (dans le voisinage des villages Rădeana et Gutinaș).

Les sources archéologiques mettent en évidence que le village a existé aussi dans le XIV-e siècle et il a duré jusqu'à la deuxième moitié du XVII-e siècle, quand, grâce aux troupes étrangères sur la vallée du Trotuș, turque, tatare, polonais, hongroise, les habitants du village ont quitté cette zone, et ils ont occupé une autre zone qui était protégée naturellement; dans cette place aujourd'hui se trouve le centre du village Bogdana.

À 1670, sur le territoire actuel du village Bogdana, le grand chancelier de Moldavie construit le Monastère Bogdana, autour duquel, dans le temps, on se forme le village, par le retrait des habitats de vieux village (Bogdana), qu'il a été découverte par les recherches archéologiques entre les années 1971-1978.

D'après on présente quelques dates historiques sur l'évolution de monastère Bogdana, l'auteur met en évidence la signification historique et archéologique de ce vieux village roumain sur la vallée du Trotuș.

33 Isaia Tugurlan, **Trecut și prezent la Mănăstirea Bogdana**, Chișinău, 1994, p. 5-74

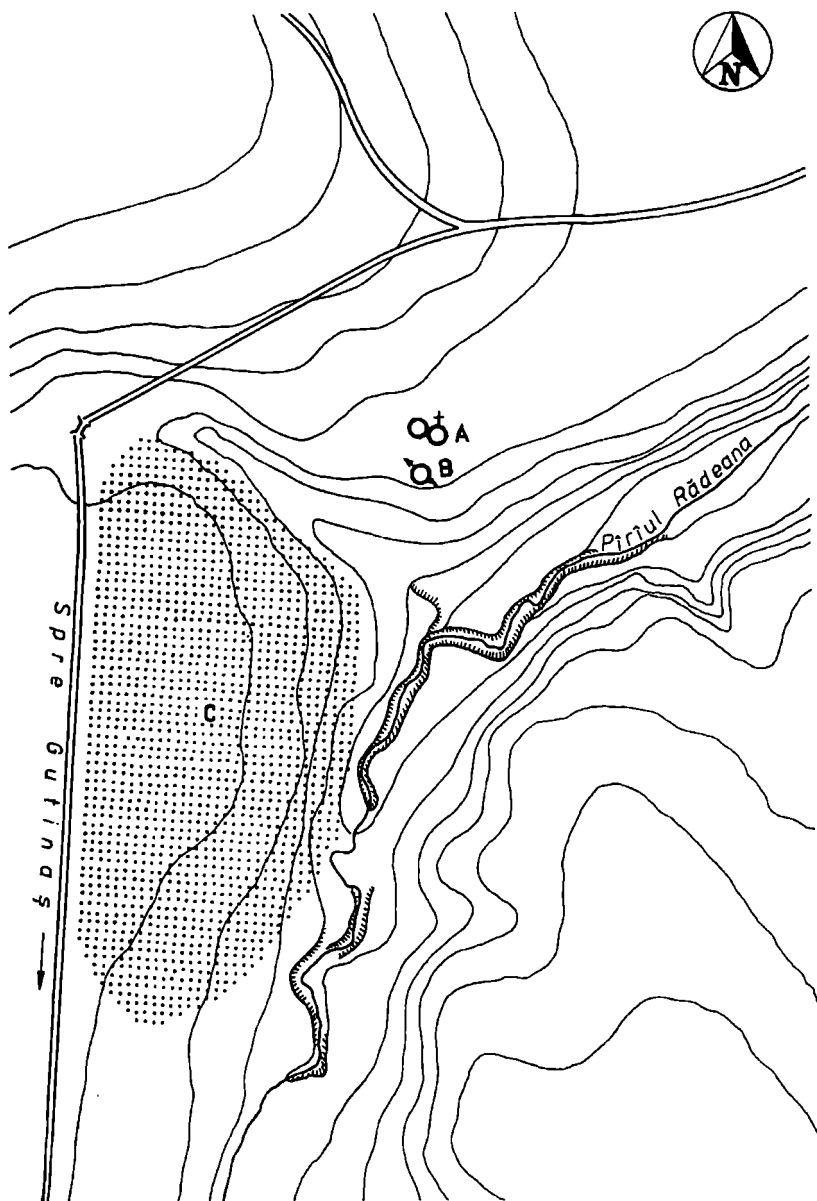

Fig. 1 – Planul general al stațiunii arheologice din comuna Ștefan cel Mare (jud. Bacău): A. Biserica și clopotnița. Cercetări: 1971-1977; B. Curtea boierească. Cercetări: 1977-1978; C. Așezarea sătească medievală, cercetată în perioada 1971-1978.

Fig. 1 – Le plan général de la station archéologique de commune Ștefan cel Mare (dép. de Bacău): A. L'église et le cocher. Recherches: 1971-1977; B. La cour boyardes. Recherches: 1977-1978; C. L'agglomération villageoise médiévale, recherche dans la période de 1971-1978.

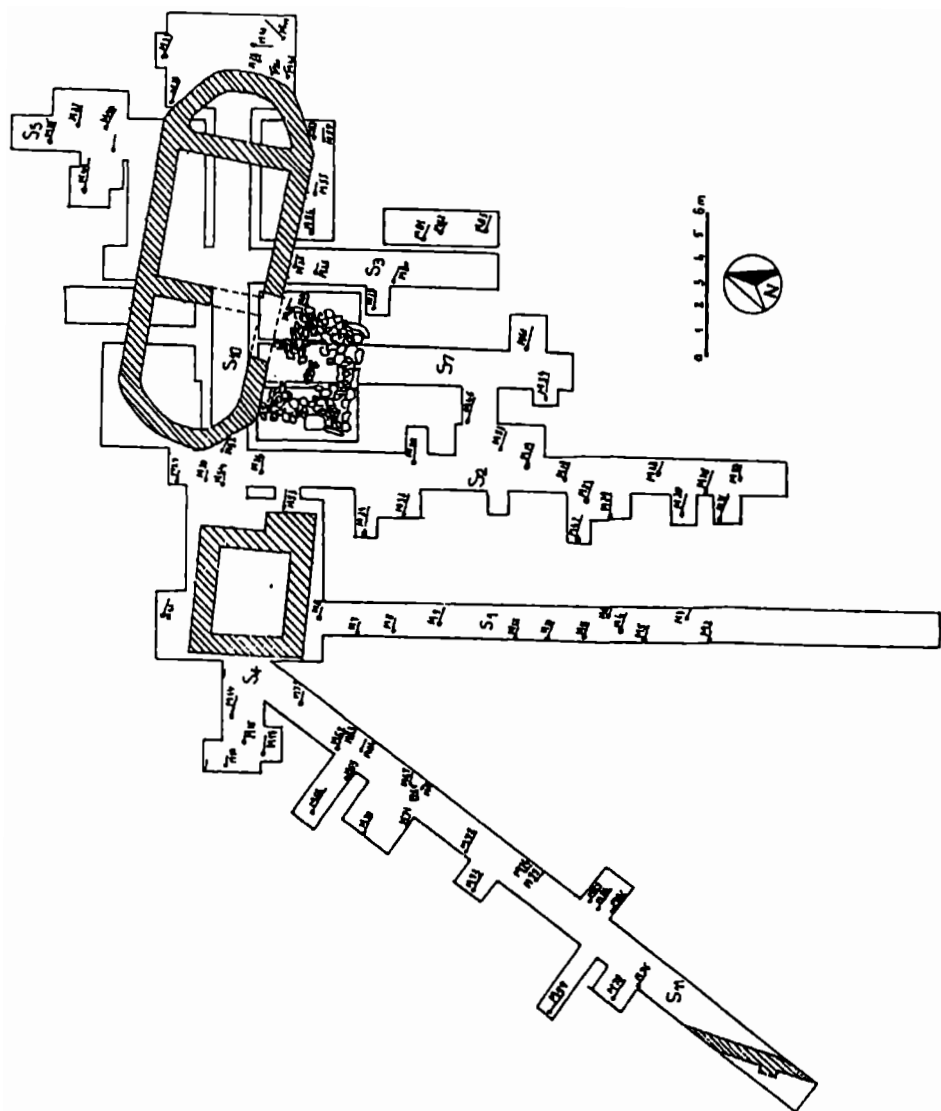

Fig. 2 – Planul cercetărilor arheologice de pe podul terasei, efectuat în perioada 1971-1977, cu delimitarea unor construcții: Biserică, clopotniță, zidurile unei construcții civile și cimitirul medieval din secolele XVI-XVII.

Fig. 2 – Le plan de recherches archéologiques sur le pont de la terrasse, effectué dans la période 1971-1977, avec la délimitation d'uns édifications: Église, cocher, les murs d'une édification civile et le cimetière medieval du XVI-XVII-e siècles.

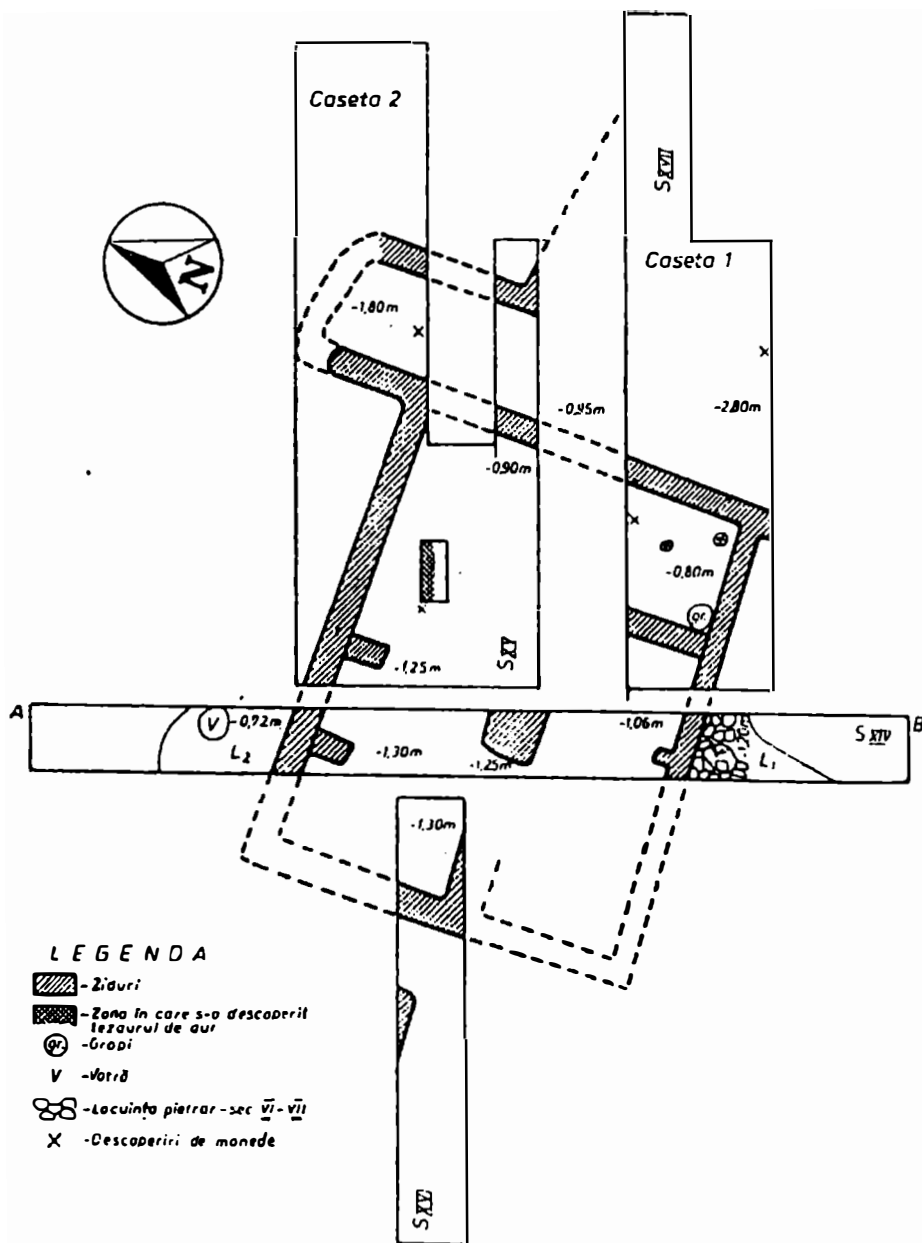
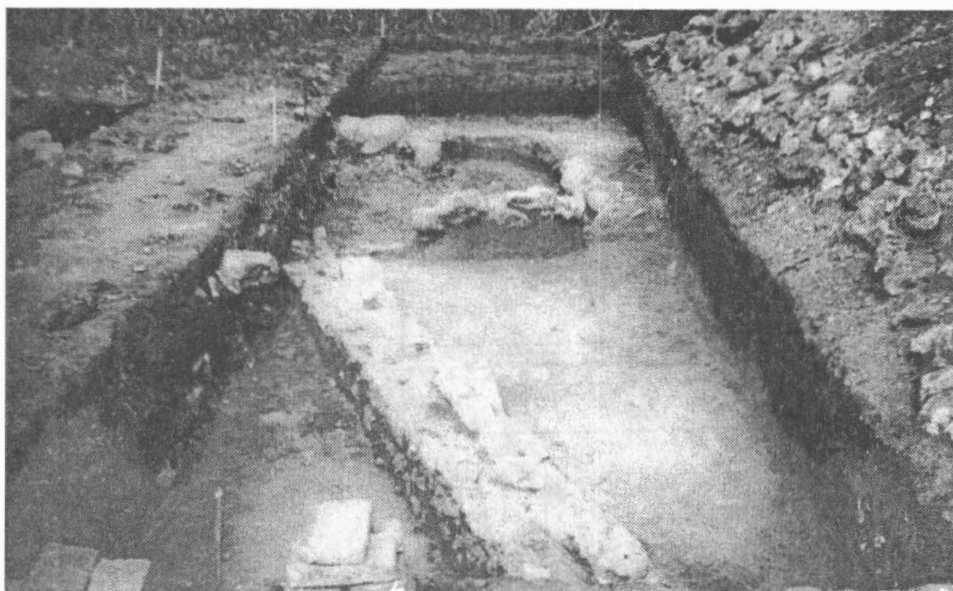

Fig. 3 – Planul cercetărilor arheologice efectuate în 1978 cu localizarea tezaurului.

Fig. 3 – Le plan des recherches archéologiques effectuées en 1978 avec la localisation du trésor.

Fig. 4 – Foto: zona în care s-a descoperit tezaurul de aur cu ducați venețieni din secolele XVII-XVII.

Fig. 4 – La photo: la zone dans lequel se trouve le trésor en or avec des ducats venetiens de XVI-XVII siècles.

Fig. 5 – Monede din tezaur: 1.Ducat (Țechin) de aur de la Lorenzo Priuli; 2.Ducat (Țechin) de aur de la Gerolamo Priuli; 3.Ducat (Țechin) de aur de la Alois Mocenigo I.

Fig. 5 – Les monnaies du trésor: 1.Ducat (Țechin) en or du Lorenzo Priuli; 2.Ducat (Țechin) en or du Gerolamo Priuli; 3.Ducat (Țechin) en or du Alois Mocenigo I.

Fig. 6 – Monede din tezaur: 1.Ducat (Țechin) de aur de la Marino Grimani; 2.Ducat (Țechin) de aur de la Leonardo Donato; 3.Ducat (Țechin) de aur de la Giovani Bembo.

Fig. 6 – Les monnaies du trésor: 1.Ducat (Țechin) en or du Marino Grimani; 2.Ducat (Țechin) en or du Leonardo Donato; 3Ducat (Țechin) en or du Giovani Bembo.

Fig. 7 – Monede din tezaur: 1.Ducat (Țechin) de aur de la Sebastiano Venier; 2.Ducat (Țechin) de aur de la Nicolo da Ponte; 3.Ducat (Țechin) de aur de la Pascale Cigogna.

Fig. 7 – Les monnaies du trésor: 1.Ducat (Țechin) en or du Sebastiano Venier; 2.Ducat (Țechin) en or du Nicolo da Ponte; 3.Ducat (Țechin) en or du Pascale Cigogna.

Fig. 8 – Monede din tezaur: 1.Ducat (Țechin) de aur de la Antonio Priuli; 2.Ducat (Techin) de aur de la Francesco Erizzo.

Fig. 8 – Les monnaies du trésor: 1.Ducat (Țechin) en or du Antonio Priuli; 2.Ducat (Țechin) en or du Francesco Erizzo.